

IV РОЗДІЛ
РЕЦЕНЗІЇ**О. М. ІГНАТУША****РЕЦЕНЗІЯ НА МОНОГРАФІЮ****Приймака О. М. Селянство Південної України: соціальна історія кінця XIX – початку XX століть. – Запоріжжя: ЗНУ, 2012. – 458с.**

Розбудова соціально орієнтованої держави в Україні виступає на сьогодні не лише одним з першочергових завдань влади, а й предметом пильної уваги з боку широкої громадськості. Але розуміння сутності явищ та процесів, що відбуваються у соціальній сфері сучасного українського суспільства, не можливе без знання минулого. У цьому руслі монографія О.М. Приймака, присвячена проблемам соціальної історії південноукраїнського селянства доби модернізації набуває значущості. Ми погоджуємося з позицією автора про наявність у розкритій темі практичного, наукового та освітнього аспектів.

Вміщений у вступі аналіз стану наукової розробки теми вказує на приналежність О.М. Приймака до групи науковців, які є прихильниками ідеї синхронності розвитку вітчизняної та іноземної соціально-історичної науки. Слушним у цьому відношенні є огляд еволюції декількох галузей історичних наук – соціальної історії, історичного краєзнавства, історичної психології, соціології, демографії, статистики, етнології, історії селянства і сільського господарства – без використання досягнень яких було б не можливе висвітлення предмету дослідження. Автор рецензованої монографії вдало розкрив питання про внесок у розбудову цих наук представників декількох методологічних напрямів – неомарксизму, неовеберіанства, етнометодології, біхевіоризму, структурного-функціоналізму та інших, – зокрема, Г. Лукача, Т. Парсонса, Г. Зімеля, К. Маркса, М. Вебера, П. Сорокіна, Б. Миронова та ін., що відчутно не тільки в історіографічному огляді, а й у всьому тексті праці.

У першому розділі автор звернув увагу на місце та роль селянства у соціальному просторі Південної України, соціальні аспекти аграрної політики кінця XIX – початку XX ст., розвиток освіти та елементів соціального захисту на селі у зазначений період.

Автор рецензованої монографії характеризує сільський соціальний простір кінця XIX – початку XX ст. як поліетнічний та поліконфесійний.

О.М. Приймак позиціонує селянство по відношенню до головних соціальних контрагентів – міщан, дворян, адміністрації, колоністів тощо. Абсолютно логічними є висновки про те, що досліджувана історична спільність була в регіоні не лише головним виробником сільськогосподарської продукції, а й соціальним донором південноукраїнських міст. Не викликає сумніву й теза про стратифікаційну обмеженість селянства, внаслідок наявності в Російській імперії становості, кордонами нижнього й середнього класів.

Володіння О.М. Приймаком сучасною методикою наукового пошуку дозволило виокремити в аграрній політиці досліджуваної доби багатовимірність соціальної складової.

Аналізуючи пошуки царськими урядами нової соціальної опори на селі, автор стверджує про звернення їх до представників міцного та середняцького селянства, що цілком вписується у загальну концепцію еволюційного розвитку імперії.

Високі чисельні показники виходу з громади, приватизації наділів, обсягу землевпорядних робіт, масовості переселенського руху логічно пояснені автором не лише порівняно вищим рівнем розвитку аграрного капіталізму в регіоні, а й втягненням селянства до сфери ринкових відносин, поширенням у його середовищі дрібнопідприємницької свідомості, співпадіння господарських інтересів селянства із загальнодержавними соціальними орієнтирами тощо. Дотримання патримоніальної моделі соціального догляду на селі на зламі XIX – XX ст. пояснене об'єктивними причинами – передусім, необхідністю збереження спокою та стабільності. Вони, на думку О.М. Приймака, повинні були розряджати соціальну напругу в сільській місцевості, оскільки виступали протилежністю державної аграрної політики, зорієнтованої на подальшу раціоналізацію життя.

У другому розділі рецензованої монографії розкрито питання впливу охарактеризованих вище чинників на макрорівень соціального життя селянства. Автор роботи зазначив, що жоден із важелів не вплинув на динаміку в демографічній сфері. Без змін залишилися й співвідношення більшості соціальних структур південноукраїнського селянства.

О.М. Приймак виявив і детально дослідив зміни у важливих сферах устрою місцевого селянства. Увага автора торкнулася питань трансформації соціальної структури та змін кордонів між головними стратами селянської спільноти. Автор цілком логічно визначив як наслідки впливу аграрної політики такі прояви: поглиблення соціальної диференціації, розмивання прошарку потенційних середняків, зростання ваги груп одноосібних і групових власників ділянкових господарств за рахунок зменшення чисельності селян-общинників. Одновекторність змін у зазначених сферах із соціальними запитами та господарськими інтересами південноукраїнського селянства, у поєднанні з порівняно вищою з іншими регіонами його соціальною мобільністю, на думку дослідника, стали передумовою прогресивних, і, що дуже важливо – масових зрушень. У цьому руслі О.М. Приймак охарактеризував мотивацію селянської поведінки, моделі прийняття рішень щодо спроб зміни соціального статусу, критеріальну основу вибору землеробів у питаннях повсякденної доцільності. З цих позицій охарактеризовані динамічність формування та зміни чисельності заможної й середняцької страт, тяжіння до переселення потенційних середняків, відсутність поспіху у виселенні на хутори куркульства, прийнятність для сільської бідноти та пролетаріату так званої «маятникової мобільності».

Окремий розділ монографії присвячено дослідженню історичних форм організації та самоорганізації селянства. Використання системного, комплексного та структурно-функціонального підходів дозволило О.М. Приймаку детально охарактеризувати сільську громаду, селянську родину та асоціативні селянські спільноти. Автор не тільки виявив та описав їх загальні риси, притаманні й для інших, переважно аграрних регіонів, а й визначив місцеві особливості соціально-організаційного устрою селянства Південної України.

Розкриваючи питання сутності південноукраїнської сільської громади, автор праці підкреслив факт штучного її створення. Це дозволило охарактеризувати риси селянської громади. Означений соціальний організм, за висловленням О.М. Приймака, був не стільки завмерлим, скільки дискретним. Таким його робили: відсутність кланової структури, багатокітких традицій корпоративного співіснування, чисельність безпередільних громад, збереження їх членами соціальної дистанції по відношенню до інших контрагентів та, попри те, поступове втягнення до сфери капіталістичних поземельних відносин. Ґрунтуючись на опублікованих даних та працях агрономів, земців, статистів того часу, автор наголошує на відсутності використання у повсякденних практиках південноукраїнського селянства самого поняття «община». Логічним, у зазначеному контексті, став висновок про те, що перелічені історичні фактори розвитку селянства Південної України стали головними причинами активного виходу селян з громад та закріплення у приватну власність наділів протягом Столипінської аграрної реформи.

Важливе місце в рецензованій роботі належить розкриттю теми поширення в середовищі досліджуваної спільноти колективних форм соціальної самоорганізації. Автор поділяє їх на ринково-капіталістичні та традиційні. До перших він відносить «кумпанії», товариства, спілки, до других – артілі, толоку, супрягу. Автор доводить, що залучення до цих форм було обумовлено, передусім, соціально-господарськими інтересами родин місцевих землеробів.

При цьому слід підкреслити, що саме сім'я виступала головною господарською, соціалізуючою, репрезентуючою одиницею в суспільстві кінця ХІХ – початку ХХ ст.

Відштовхуючись від наведеної тези, О.М. Приймак охарактеризував статус та роль, функції, різновиди селянської родини Південної України.

Аналіз історичного матеріалу дозволив авторові виокремити атрактивні, соціально-ціннісні та цілераціональні регулятори поведінки південноукраїнського селянства. Їх проаналізовано за такими критеріями як характер соціалізації, сутність світоглядних орієнтирів, зміст складових свідомості, схильність до участі в певних формах соціальної організації, структура мотиваційної моделі.

Монографія докторанта кафедри джерелознавства, історіографії та спеціальних історичних дисциплін Запорізького національного університету Приймака Олега Миколайовича є ґрунтовним і самостійним дослідженням. Її фактологічний ряд і висновки можуть бути використані при підготовці курсів з соціальної історії, історії селянства, історичного краєзнавства, етнології, а також при складанні бібліографічних та історико-енциклопедичних довідників.

SUMMARY

This recons of monographu of O.N. Priimak «Peasantry of South of Ukraine: social history of the finish XIX – beginning XX sentries». It includes analyze of actuality, methodology basis and structure of this book.